

Бухоро хонлигининг XVI—XVII асрлардаги ижтимоий-сиёсий ҳаётида Жуйбор хожаларининг тутган ўрни

TAVORIX
ISLAMONLINE.UZ

Жуйбор хожалари Бухоро хонлигининг XVI—XVII асрларида ижтимоий ва сиёсий ҳаётда катта аҳамиятга эга бўлган. Хусусан, уларнинг йирик намояндалари бўлмиш Муҳаммад Ислоҳ (тақрибан 1493—1563), Хожа Саъд (1531/32—1589), Тождиддин Ҳасан (1574—1646) ва Хожа Абдурахим (1575—1628/29) фаолияти тарихчилар томонидан алоҳида ўрганилган.

Бу мавзуда В.Л. Вяткин ва П.П. Иванов каби тадқиқотчилар муҳим асарлар ёзган. Вяткин асосан Муҳаммад Ислоҳнинг фаолиятини қисқача ёритиб, унинг ижтимоий-сиёсий воқеалардаги иштирокига эътибор қаратган. Иванов эса Жуйбор хожаларининг ҳўжалик ҳужжатларини тадқиқ қилиб, феодал мулкчилик тизими ҳақида кенг миқёсда тадқиқот ўтказган.

Жуйбор хожаларининг мол-мулк ва иқтисодий қуввати

Жуйбор хожалари катта мулкларга эгалик қилган. Улар Бухоро, Самарқанд, Насаф (Қарши), Марв ва бошқа вилоятларда кенг ер-мулкларга эга бўлган. Қуйида айрим маълумотлар келтирилган:

- Хожа Муҳаммад Ислоҳ 2500 гектар ер, 10 минг қўй, 700 от, 500 туя ва 7 теги́рмонга эга бўлган.
- Хожа Саъд 17 минг гектар ер, 2,5 минг қўй, 1 минг туя, 1,6 миллион танга йиллик даромад ва 1 минг қул эгаси бўлган.
- Хожа Тождиддин Ҳасаннинг мулки 1 минг қитъа ердан иборат бўлиб, 50 та чорбоғи, 20 минг қўйи ва 150 минг ман бугдой ҳосили бор эди.

Жуйбор хожаларининг шажараси ва диний мавкеи

Жуйбор хожалари ўзларини наслий аслзода сифатида кўрсатиб, Мухаммад пайгамбар авлодидан эканликларини таъкидлашган. Улар Накшбандия тариқатида юкори ўрин эгаллаб, ўз шажараларини маънавий етакчиларга боғлаб келган. Бу уларнинг нуфузини оширишда ва мол-мулк тўплашда муҳим омил бўлган.

Давлат бошқарувидаги роли

Жуйбор хожалари давлат ишларида муҳим лавозимларни эгаллаб, Шайбонийлар ва Аштархонийлар даврида жуда катта сиёсий таъсирга эга бўлган. Улар шайхулисом, накиб ва бошка юкори мансабларни эгаллаб, хонларнинг сиёсий қарорларига таъсир кўрсатган.

Жуйбор хожалари Бухоро хонлигининг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ҳаётида муҳим ўрин тутиб, давлатнинг иқтисодий барқарорлиги ва сиёсий тизимида хал қилувчи рол ўйнаган. Уларга тегишли мол-мулклар ва ерлар, шунингдек, сиёсий таъсирлари ҳақидаги маълумотлар уларнинг хонлик ҳаётидаги ўрнини янада яққол кўрсатиб турибди. Тарихий манбаларда уларнинг жамоатчилик ва сиёсий ҳаётдаги иштироки кенг ёритилган.

Жуйбор хожалари ўз аслзодалиги, накшбандия тариқатидаги юкори мавкеи ва иқтисодий қуввати туфайли Бухоро хонлигида муҳим сиёсий ва иқтисодий қуч сифатида танилган. Уларнинг давлат ишларидаги роли сомонийлар давридан бошлаб сезиларли бўлган.

Диний ва сиёсий лавозимлар

Жуйбор хожалари даврийликнинг муҳим мансабларини эгаллаган. Улар орасида:

- Накиб ал-нукабо (улуг накиб) ва шайхулисом каби юксак лавозимлар мавжуд бўлган.
- Хожа Мухаммад Исом ва хожа Саъд XVI асрда Бухорода шайхулисом лавозимини эгаллаган.
- Аштархонийлар даврида хожа Абдурахимнинг набираси Мухаммад Боқирхожа ва Хошимхожа шайхулисом лавозимида бўлган.

Чорбакр ва вакф ерлари

Имоми Абубакр Ахмад ва унинг авлодлари Чорбакрдаги қабрини зиёрат қилиш орқали катта нуфузга эришган. Бу жой мусулмонлар орасида муқаддас манзил деб қаралган ва вакф ерлари билан бойитилган. Бу ер-мулклар Жуйбор хожаларининг сиёсий ва иқтисодий таъсирини оширишда муҳим рол ўйнаган.

Моддий бойлик манбалари

Жуйбор хожалари моддий фаровонликка эришишда қуйидаги омилларга таянган:

1. Ер ва мол-мулк тортиқлари: Хонлар ва султонлар уларга катта ер-сув ва қимматбаҳо совғалар тақдим этишган. Масалан:

- Абдуллахон 1552 йилда Насаф вилоятидан Мудин кишлогини хожа Муҳаммад Исломга тортиқ қилган.

- 1586 йилда хожа Саъдга Бадахшон ҳудуди тортиқ қилинган.

2. Ички ва халқаро савдо: Жуйбор хожалари қўл остидаги савдо қарвонлари орқали Қозон, Москва, Булғор, Қошғар ва бошқа шаҳарларга савдо қилган.

3. Меросий мол-мулк: Ер ва мол-мулкларни авлоддан-авлодга ўтказиш, бойлиқларни бирлаштириш сиёсати қўлланган.

Хукмдорлар билан яқин муносабатлар

Жуйбор хожалари давлат ҳокимиятида муҳим рол ўйнаган. Улар янги хукмдорларни қўллаб-қувватлашда, ҳатто тахтга ўтказишда иштирок этган. Мисол учун:

- Абдуллахон II хожа Саъднинг илтимосига биноан турли қабилаларга нисбатан афв эълон қилган.

- Аштархоний хукмдорлар Жуйбор хожалари билан қариндошлиқ муносабатларини мустаҳкамлаш учун уларнинг оила аъзоларига уйланган.

Жуйбор хожалари Бухоро хонлигидаги сиёсий, иқтисодий ва диний ҳаётнинг марказида турган. Уларнинг бойлиқлари, сиёсий нуфузи ва диний мавқеи нафакат мамлакат ичида, балки халқаро савдо ва алоқаларда ҳам катта аҳамият касб этган. Улар нафакат мулкий бойлиқларни, балки маданий ва диний меросни сақлаб қолишда ҳам муҳим рол ўйнаган.

Жуйбор хожалари: Бухоро хонлигининг иқтисодий-сиёсий ҳаётидаги мавқеи

Жуйбор хожалари Бухоро хонлигида иқтисодий, сиёсий ва диний жиҳатдан катта таъсирга эга бўлган. Улар ўз бойлиқларини бошқариш ва янги ҳудудларни ўзлаштиришда фаол бўлишган. Уларнинг фаолиятини иқтисодий салоҳияти, сиёсий қудрати ва бошқарув тизимидаги роли орқали қўриб чиқиш мумкин.

Ерларни ўзлаштириш ва янги бойлиқларни яратиш

Жуйбор хожалари янги ерларни ўзлаштиришда ва ирригация тизимини ривожлантиришда фаол иштирок этган. Улар факатгина қишлоқ хўжалиги эмас, балки ер-сувдан фойдаланишнинг самарадорлигини оширишга ҳам аҳамият қаратган.

Мисоллар:

- 1557–1579 йиллар даврида Сомончук, Ачшона, Севинчи қалон қабил қишлоқлар ҳамда Қоржуй, Марв ва Вахш ҳудудларида каналлар қазилган.

- Абдуллахон II ҳокимларига юборган фармонида каналлар қазиш учун 10 минг мардикор ажратилиши талаб қилинган.

Солиқдан озодлик ва меросий мулклар

Жуйбор хожаларига тегишли мулклар солиқдан озод қилинган бўлиб, бу уларнинг иқтисодий салоҳиятини янада мустаҳкамлаган:

- Уларнинг ерлари ва мулклари вилоят ҳокимлари ва хонларнинг фармонлари билан ҳимояланган.

- Хатто 20 минг таноб ер-мулклари ҳам солиқдан озод бўлганлиги маълум.

Ташкилотланган бошқарув тизими

Жуйбор хожалари ўз мулкларини самарали бошқариш учун давлат тизимига ўхшаш бошқарувни ташкил этишган:

- Хар бир ҳудуд учун саркорлар тайинланган.
- Шахсий дафтархона (молия бошқармаси) ташкил килинган.
- Амалдорлар каторида дафтардор (хисобчи), муҳаррир (котиб), кушбеги, мирохур, кози баковул ва бошқалар фаолият кўрсатган.

Диний ва сиёсий таъсир

Жуйбор хожалари нафакат иқтисодий, балки сиёсий ва диний жihatдан ҳам муҳим рол ўйнаган. Улар ҳокимият билан яқин алоқада бўлиб, ҳукмдорларнинг сиёсий қарорларига таъсир кўрсатган:

- Хонлар томонидан Жуйбор хожаларига кўплаб ерлар ва мулклар тортиқ килинган.
- Улар солиқларни назорат қилишда ҳам катта ваколатларга эга бўлган.

Жуйбор хожалари нафакат иқтисодий, балки сиёсий ва диний ҳаётнинг марказида бўлган. Улар ўз бойликлари, таъсир доиралари ва ирригация каби инфратузилма лойиҳалари орқали мамлакат ривожига ҳисса қўшган. Уларнинг таъсири Бухоро хонлигининг ижтимоий-сиёсий ҳаётида катта ўрин эгаллаган.

Жуйбор хожалари Бухоро хонлигининг XVI—XVII асрлардаги ижтимоий-сиёсий ҳаётида катта нуфузга эга бўлган. Улар ўз вақтида давлат бошқарувида, ҳукмдорларнинг қарорлари ва сиёсий жараёнларда фаол иштирок этган. Тарихий манбаларда, айниқса, «Равзат ар-ризвон» ва бошқа манокитларда Жуйбор хожаларининг қудрати, нуфузи ва уларнинг давлат ишларида тутган ўрни ҳақида қуйидаги муҳим жihatлар кўрсатилган.

1. Сиёсий таъсир ва ҳукмдорлар билан алоқалар

Жуйбор хожалари ҳукмдорлар билан яқин муносабатда бўлиб, давлат сиёсатининг шаклланишида иштирок этганлар:

- Абдуллахон II Жуйбор хожаларининг маслаҳатлари ва ёрдамига суянган. У хожа Муҳаммад Ислом ва хожа Саъдга элчилар, мактублар орқали ёзган мурожаатлари билан маълум.
- Хонлар давлат манфаатлари учун хожаларнинг дипломатик ролидан фойдаланган. Масалан, Абдуллахон IIнинг мактубида тулкичи қабиласини авф этиш ҳақидаги илтимосга ижобий жавоб бериши хожаларнинг таъсирини кўрсатади.

2. Шайбонийлар ва аштархонийлар сулолаларидаги роли

Жуйбор хожалари тахт учун бўлган курашларда ҳам муҳим роль ўйнаган:

- Шайбонийлар даврида, хожа Муҳаммад Ислом ва хожа Саъднинг мавқеи давлат ишларида ҳал қилувчи бўлган. Улар баъзи вилоят ҳокимларининг тайинланиши ёки четлатилишига таъсир кўрсатган.
- Аштархонийлар даврида хожаларнинг таъсири янада ошди. Улар ҳукмдорларнинг сиёсий қарорларини қўллаб-қувватлаш ёки уларга қарши туриш орқали катта таъсир

ўтказганлар.

3. Манокиблардаги ёзувлар ва таърифлар

Манокибларда хожаларнинг нуфузи кўпинча муболага килинса-да, уларнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги мавқеи ҳақида муҳим далиллар келтирилган:

- Ҳожа Муҳаммад Исомнинг шахсий иштирокида ҳокимият билан боғлиқ муҳим воқеалар баён килинган.
- Бадриддин Кашмирийнинг Абдуллахоннинг тахтга чиқишига оид ҳикоясида хожаларнинг ўрни жуда юкори баҳоланади.

4. Ижтимоий-сиёсий муносабатларнинг шаклланишидаги роли

Жуйбор хожалари нафакат давлатнинг ички сиёсий жараёнларида, балки маҳаллий ҳокимият органлари ва кўшни давлатлар билан муносабатларда ҳам катта таъсирга эга бўлган:

- Масалан, вилоят ҳокимлари ва султонлар хожаларга ўз муаммоларини хал килишда мурожаат қилганлар.
- Хонлар ва ҳокимларнинг Жуйбор хожаларига мактуб ва арзлари манокибларда келтирилган. Бу мактублар хожаларнинг нақадар муҳим ўринда эканлигини кўрсатади.

5. Тахтга олиб чиқишдаги роли

Жуйбор хожалари ҳукмдорларнинг тахтга чиқиш маросимларида ҳам муҳим роль ўйнаганлар. Абдуллахон IIнинг тахтга чиқиши маросимида ҳожа Калонхожа қироллик рамзларини кўтаришда иштирок этган.

Жуйбор хожаларининг ижтимоий-сиёсий ҳаётда тутган ўрни жуда юкори бўлиб, улар ўз замонасининг сиёсий жараёнларига катта таъсир кўрсатган. Улар фақат диний пешволар бўлиб қолмай, балки давлат ишларида ҳам муҳим фигуралар сифатида намоён бўлганлар. Улар ҳақидаги манбалардаги маълумотлар, гарчи баъзида муболагали бўлса-да, уларнинг нуфузлилиги ва аҳамиятини тасдиқлайди.

Бўрибой Аҳмедов